

Juraj Kolarić navodi kako se s templarima u vezu može dovesti i prva građevina spomenuta na Novoj Vesi, točnije, kapela sv. Zaharije, a koja je kasnije s crkvom sv. Ivana bila povezana grobljem i župnikovim vrtom. Autor nadalje navodi kako je zidana kapela sv. Zaharije imala kružni oblik, smatran karakteristikom templarskih crkava. Juraj Kolarić ističe značaj Nove Vesi kao jednog od najvažnijih posjeda templara u Hrvatskoj. Autor navodi kako je nakon ukinuća reda 1312. tadašnji zagrebački biskup Augustin Kažotić, dobro upućen u prilike u Francuskoj između kralja Filipa IV. Lijepog i templarskog reda, svim templarima s područja zagrebačke biskupije omogućio da u pokori provedu ostatak svog života u samostanu na Novoj Vesi.

Božo Skoko i Ivana Tanta autori su rada *Suvremeno templarsko nasljeđe u Hrvatskoj i svijetu* (179–215). Na vrlo pregledan i razumljiv način autori su nam prikazali moć legendi i popularne kulture u prezentaciji temparske kulture u svijetu. Autori navode kako je uz primjetno bujanje literature i proizvoda popularne kulture posvećenih templarima izgubljena granica između činjenica i slobodnih interpretacija. Božo Skoko i Ivana Tanta spominju i fenomen templarizma od 19. stoljeća, a nadalje i detaljno analiziraju odjeke otkrivanja povijesne istine o templarima početkom 21. stoljeća.

Povijest templara na hrvatskim prostorima predstavlja vrijedno ostvarenje i izdanje manje grupe autora na temu viteškog reda koji je ostavio veliki kulturni i društveni trag u povijesti hrvatskih zemalja. Autori su nam prikazali ustroj, strukturu i nastanak samog reda, faktografske informacije o njihovom djelovanju u jeruzalemskom kraljevstvu, do dolaska i djelovanja u hrvatskim zemljama. Nadalje, prikazano je i doba 19. stoljeća kad se ponovno javlja interes za ovu temu. Sama knjiga, zbog visoke razine znanstvenog pristupa i bogatog uredničkog aparata, predstavlja veliki doprinos hrvatskoj znanosti u istraživanju viteških redova koji su djelovali na prostoru hrvatskih zemalja. Ipak, zbog velike zanimljivosti tematike, knjiga predstavlja i veliki doprinos popularnoj kulturi i široj čitalačkoj publici u proučavanju tematike vitezova templara.

Goran Budeč

Social and Individual Spatial Mobility in Late Medieval and Renaissance Croatia in European Context, ur. Sabine Florence Fabijanec – Zrinka Novak – Zoran Ladić, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 2022., 342 str.

Social and Individual Spatial Mobility in Late Medieval and Renaissance Croatia in European Context zbornik je radova koji je proizašao s međunarodnog znanstvenog skupa *Putovanje u srednjovjekovnoj i renesansnoj Hrvatskoj u europskom kontekstu* održanog u svibnju 2016. u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Djelo koje čitatelji imaju pred sobom je nadopunjeno studijama renomiranih znanstvenika kako bi se tematski zadobila bolja i zakruženija cjelina cijele problematike društvene i prostorne mobilnosti u srednjem vijeku. Sam se zbornik sastoji od deset članaka koji su podijeljeni na pet cjelina, a započinje uvodom, *Preface* (7–16). U njemu urednici objašnjavaju na koje se sve načine može proučavati prostorna mobilnost grupe i pojedinaca te što se može zaključiti iz različitih vrsta pisanih izvora (kao što su hodočasnički zapisi, putnički dnevници, notarski spisi, matrikule sa sveučilišta, diplomatski

dokumenti, itd.). Prostor hrvatskog povijesnog područja zbog svoje povoljne geostrateške pozicije omogućavao je migraciju pojedinaca svih društvenih slojeva, bilo kopnenim ili morskim putevima. Istraživanjem prostorne mobilnosti iz raznih izvora moguće je saznati o političkim okolnostima, gradskim i urbanim društvenim strukturama, regionalnim lokalnim običajima, jeziku.

Prva cjelina *The Political Side of Spatial Mobility* (17–58) započinje člankom Gordana Ravanića, *Control of Roads as a Feudal Manor Creation Strategy: The Example of the Counts of Krk* (19–35), u kojem se prikazuje teritorijalna ekspanzija i prostorna distribucija urbanih centralnih mjesta kurije krčkih knezova Frankapana prije 1300., u razdoblju njihova uspona unutar političkih struktura. Tri glavne teritorijalne cjeline pod njihovom upravom bile su Modruš, Vinodol i Gacka, a autor zaključuje da je njihova ekspanzija bila vođena željom da se kontroliraju transportni pravci koji povezuju njihov otok sa zaleđem i na sjeveru i na istoku. Slijedi članak naslova *From Kozograd to Rome – the Voyages of Queen Catherine of Bosnia* autora Krešimira Regana (37–58). Članak rekonstruira kopnena i morska putovanja kraljice Katarine, od pada Bosne pod Osmansko Carstvo u ljeto 1463. do jeseni 1467. godine i njezinog konačnog bijega u Rim, gdje je ostala do svoje smrti. Autor pomoću dostupne građe razvija razne teorije o putovanju kraljice Katarine i iznosi najvjerojatniji smjer, koji ide od Kozograda do Gabele, te od Stona do Lopuda, gdje je čekala dozvolu za ulazak u Dubrovnik. U njemu je boravila od početka studenog 1463., a potom do 1465. na obiteljskim posjedima u Hercegovini. Nakon drugog Osmanskog napada 1465., Katarina i njezin brat Vladislav se prvo povlače na dubrovački teritorij, a potom na njegove posjede u današnjoj zapadnoj Hercegovini ili južnoj Bosni. U očekivanju napada na rečene posjede, Katarina najvjerojatnije plovi iz Šibenika prema Ankonu i konačno u Rimu, gdje je ostala do svoje smrti 1478. godine.

Druga cjelina *The Religious Side of Spatial Mobility* (59–151) počinje člankom *Female Pilgrimages as a Testimony of the Improvement of the Social Position of Women in Istrian and Dalmatian Communes in the Medieval and Renaissance Period* čiji su autori Zoran Ladić i Ivan Šutić (61–92). Na temelju oporuka iz istočnojadranskih komuna (Dubrovnik, Zadar, Poreč, Šibenik, Rab), autori se osvrću na faktore koji su utjecali na pojačanu vjersku mobilnost oporučiteljica od druge polovice 13. do kraja 15. stoljeća. Položaj žena u tome razdoblju bio je uvjetovan ne samo poboljšanim zakonskim regulacijama, nego i samom idejom pobožnosti, koja je bila povezana s rastućom popularnošću kulta svetaca i *loca sancta*. Opće i lokalne crkvene hijerarhije su također svojim zakonskim poticanjem na hodočašća u razna lokalna i internacionalna svetišta dovele do sve veće demokratizacije u vjerskoj mobilnosti žena. Nadalje, afirmacija marijanske pobožnosti poboljšala je moralni položaj žena i donijela veće slobode u sudjelovanju u vjerskim ritualima, a povećana je i stopa pismenosti među ženskom populacijom. U sličnom tonu se nastavlja opširni rad Zrinke Novak, *A Contribution to the Study of Spatial Mobility of the Inhabitants of Dalmatian Communes in the Early Modern Period. The Example of Rab in the Middle of the 16th Century* (93–151). Autorica prema oporukama na području Raba u razdoblju 1534.-1554. godine donosi zaključke o strukturi stanovništva i njihovim razlozima za lokalne i inozemne migracije, kao i okolnosti koje su utjecale na mobilnost ove male otočke komune.

Treća cjelina nosi naziv *Medieval and Renaissance Travelogues: Genres, Theory, Sources of Information* (153–213). Rad Irene Radej Miličić *Renaissance Ars Apodemica – The First Theoretical Framework for Writing Travelogues* (155–181) povezuje apodemički tip tekstova 16. stoljeća s dva kontrastna primjera, Feliksa Petančića i njegov putopis *Libellus de itineribus in Turciam* te manje poznatog autora Jurja Husa i njegov *Descriptio peregrinationis Georgii Huszthii*. Iako su

njihova djela bila drugačije prihvaćena od javnosti, ipak obojicu autora povezuje društvena i kulturna pozadina osmanske invazije, te su njihova djela primjeri renesansnog načina razmišljanja u načinu pisanja putopisa. Maja Matasović u svome članku pod naslovom *In Search of a Travel: Reading the Epid De Vita et Gestis Christi by Jacob Bunić as a Travel Journal* (183–213) postavlja pitanje mogu li se dijelovi Bunićeva djela o Egiptu i Izraelu smatrati autorovim putopisima. Kako bi ovo utvrdila, autorica je promatrala najprije kakav je bio tip putopisa 16. stoljeća te koje su utjecaje crpili tadašnji pisci u svojim djelima, te probala naći sličnosti s Bunićevim epom. Potom je, prema Bunićevim opisima rečenih mjesta, pokušala ustvrditi jesu li oni zaista produkt osobnog iskustva ili su kompilacija prijašnjih opisa Egipta i Izraela i zakonitosti žanra.

Četvrta cjelina *The Almighty Sea: Safety, Cohabitation and Emotions on Board* (215–320) dotiče se koncepta pomorske mobilnosti. Rad Krešimira Kužića pod naslovom *Safe Bays and Anchorages on the Croatian Coast of the Adriatic Sea According to Pilgrim Itineraries from the End of the Fourteenth until the Middle of the Seventeenth Century* (217–264) istražuje zapise hodočasnika srednje i zapadne Europe o sigurnim lukama i sidrištima na hrvatskoj obali Jadrana od kraja 14. do sredine 17. stoljeća, koje su ostavljali pri putovanju iz Venecije u Palestinu. Autor je povezivanjem 46 hidrografska objekata dobio tri glavna longitudinalna plovidbena jadranska smjera: prvi, dužobalni, od Pule do Zadra te od rta Ploča do Pelješca, drugi od Pule i sidrišta Sv. Petra vanjskim otocima ali i kroz Korčulanski kanal prema Dubrovniku i Baru, te treći koji je išao pučinom Jadrana isključivo s pravim jedrenjacima. Naposljetku zaključuje da su ovi putnički zapisi o sidrištima zapravo detaljniji i poučniji od ratnih i brodolomnih izvješća. Rad Sabine Florence Fabijanec *Multiculturalism on the Adriatic. Transporter and Trade Travellers in the Adriatic (Fifteenth-Sixteenth Centuries)* (265–290) dotiče se multikulturnog utjecaja na Jadranu na temelju carinskih prijava. Budući da se u prijavama navodi i podrijetlo prijevoznika i naručitelja, moguća je bila statistička analiza tipova stranaca različitih kultura, staleža i vjera (povrh Dalmatinaca i Talijana, bili su Grci, Katalonci, Židovi, Muslimani i Armenci), čiji se omjer i zastupljenost mijenjala tijekom vremena. Cjelina završava radom Mirka Sardelića pod naslovom *Late-Fifteenth Pilgrim Travelogues as Sources for Reconstructing the Emotional Landscapes Abroad Ships from Venice to the Holy Land* (291–320), gdje se hodočasnički putopisi koriste u nešto drugačiju svrhu – za rekonstrukciju povijesti i sociologije emocija. Autor je analizu učinio ponajprije na temelju opisa Švicarca Feliksa Fabrija i Talijana Pietra Casola, naglašavajući različite vrste fizičkih i psihičkih stresora te društvenih poteškoća uslijed migracija.

Peta i ujedno zadnja cjelina naslova *How Medieval Croatian Scholars Discovered the World* (321–339) donosi doprinos pokojnog akademika Franje Šanjeka i Branke Grbavac naziva *Croats in Search of Knowledge: The Scholarly Voyages of Hermann of Dalmatia (c. 1105/1110 – after 1154)* (323–339), gdje opisuju putovanja Hermana Dalmatina iz Pariza na Srednji Istok u pratnji prijatelja Roberta Kettona u Bagdad, gdje su naučili arapski. Tijekom ovih putovanja došlo je do razmjene kulturnih i znanstvenih znanja i ideja između Istoka i Zapada, ponajviše preko prijevoda grčkih filozofa. Ovo putovanje imalo je posve drugačiju svrhu – znanstveni i intelektualni prijenos znanja, a ovakav tip putovanja predstavljao je razvojnu putanju prema višem obrazovanju u Europi, najprije katedralnih škola te uskoro i prvih sveučilišnih centara. Upravo zbog toga je i rad sam po sebi jedna zasebna cjelina.

Tema društvene mobilnosti trenutno je u historiografiji od izrazitog značaja te se može doista promatrati s različitih aspekata i kroz raznolike vrste izvora (od pisanih do vizualnih i slično). Temi se isto tako može pristupiti raznim metodologijama, od onih tradicionalnih

do onih modernih, trenutno također vrlo popularnih. Prednost ovog zbornika je također i u tome što je objavljen na engleskome jeziku te je stoga i dostupan većoj znanstvenoj zajednici, na čemu zasigurno treba čestitati urednicima. Nadamo se na kraju da će biti nastavka ovakvih istraživanja i njihove objave u zbornicima radova upravo zbog širokog spektra mogućnosti koja ovakva istraživanja nude zbog raznolikih izvora s hrvatskog povijesnog prostora.

Sanja Miljan

Zadarski mir. Prekretnica anžuvinskog doba, ur. Mladen Ančić – Antun Nekić, Sveučilište u Zadru, Zadar 2022., 420 str.

U izdanju Sveučilišta u Zadru objavljen je 2022. godine zbornik radova *Zadarski mir. Prekretnica anžuvinskoga doba*, urednikâ Mladena Ančića i Antuna Nekića. Radi se o zborniku radova koji svoje korijenje vuče od međunarodne znanstvene konferencije pod nazivom "Zadarski mir. Ishodište jedne epohe", održane u studenome davne 2008. godine – i to povodom 650. obljetnice potpisivanja Zadarskoga mira. Spletom raznih okolnosti, kako sami urednici pojašnjavaju u uvodu (9–11), posao oko priređivanja zbornika otegao se dugi niz godina, ali zbornik je na koncu ipak ugledao svjetlo dana na korist hrvatske historiografije.

Autorski prilozi (njih 15) dijelom podrazumijevaju radove nekih od izvornih izlagača sa spomenute konferencije, a dijelom radove povjesničara mlađe ili srednje generacije koji su u međuvremenu stasali i dali svoj obol jednom suvremenijem razumijevanju povijesti hrvatskih zemalja u 14. stoljeću. Zbornik je podijeljen u tri tematske cjeline, naime *Rat, kuga i mir* (15–170), *Anžuvinsko doba u Hrvatskom kraljevstvu* (173–338) te *Likovna umjetnost anžuvinskog doba* (341–419).

Prva cjelina (*Rat, kuga i mir*), odnosno zbornik kao takav, započinje s radom pod naslovom *Obsidio Iadrensis i Cronica Iadratina – sličnosti i razlike* (15–28), autorice Olge Perić. U radu se ukratko uspoređuju dvije u naslovu navedene kronike koje opisuju mletačku opsadu Zadra iz 1345. i 1346. godine. Pritom ih se razmatra prije svega iz književnoga kuta gledanja (žanr, struktura, objektivno i subjektivno, jezično-stilske karakteristike), dočim je tek ostavljen prostor za njihovu povijesnu (re)kontekstualizaciju u budućnosti (odnos između literarnoga teksta i povijesnoga konteksta). Naredni rad nosi naziv *Desetljeće prije mira: Veliki rat za Dalmaciju kroz trgovačke knjige grada Splita 1348.* (29–38), autora Gordana Ravančića. Naime, autor razmatra društvene i političke okolnosti tijekom 1348. godine i dovodi ih u usku svezu s izbijanjem epidemije kuge krajem 1347. godine na istočnom Jadranu. Pritom ističe i kako je epidemija, pored demografske devastacije, dovela do privremenoga zastoja u političkim i diplomatskim aktivnostima između ugarske i mletačke strane, što je prolongiralo sklapanje primirja u ljeto 1348. godine, nastavno na ratna zbivanja od 1345./1346. godine.

Najduži i najdetaljniji rad u ovome zborniku pod naslovom *Rat kao organizirani društveni pothvat: Zadarski mir kao rezultat rata za Zadar* (39–136), potpisuje Mladen Ančić. Autor je razmotrio veliku količinu poznatih i dosad nepoznatih povijesnih podataka o društvenim i političkim okolnostima u Dalmaciji i Hrvatskoj između 1355. i 1358. godine, kako bi rekonstruirao napore koje su anžuvinske vlasti sa svojim pristašama poduzele da bi organizirale ovoga puta (u odnosu na debakl kraljeve vojske iz 1346. godine) uspješni ratni pothvat protiv Venecije